

Slavoljub Gacović

DE LA SÂRBII VLAHIZAȚI LA LIMBA VLAHĂ

**Despre originea și patria natală, despre migrații,
despre sârbizare și asimilare, despre limba maternă
și despre recensămintele românilor (vlahilor)
din Serbia estică**

**Traducere din limba sârbă,
Dr. Silvia-Diana Šolkotović**

**Editor,
Viorella Manolache**

**EDITURA
INSTITUTULUI DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂȚIANU“**

București, 2020

CUPRINS

CUPRINS	I
PREFAȚĂ	
O CARTE ERUDITĂ DESPRE ROMÂNI ÎNSTRĂINAȚI (IOAN-AUREL POP)	V
STUDIU INTRODUCȚIV	
LATINITATEA ORIENTALĂ	
ROMÂNII DIN TIMOC – PARTE A ROMÂNITĂȚII RĂSĂRITENE	
CARE SE RESTRÂNGE (DAN DUNGACIU)	IX
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI (VIORELLA MANOLACHE)	XXXV
PRECIZĂRILE AUTORULUI	7
CUVÂNT ÎNAINTE	11
Așezare și populație	11
Teme și întinderea temporală	11
Scopuri și rezultate	12
Abordare metodologică	13
DESPRE ORIGINILE ȘI PATRIA ROMÂNILOR (VLAHILOR)	15
Istoricii și filosofii moderni și contemporani despre originile și patria românilor (vlahilor)	16
Patria românilor (vlahilor) a apărut în arealul dintre Carpați și Stara planina	39
<i>Sermisieni, moesii, dacii, besii, geți</i>	41
<i>Vlahii</i>	48
MIGRAȚIILE ROMÂNILOR (VLAHILOR) ÎN INCINTA SPAȚIULUI CARPATO-BALCANIC	63
VLAHIZAREA (ROMÂNIZAREA) SÂRBILOR SAU SÂRBIZAREA ROMÂNILOR (VLAHILOR) SERBIEI ESTICE	113
Despre românizarea (vlahizarea) sârbilor și alte probleme	114
Exemple individuale de vlahizare și sârbizare	156
<i>Vlahizarea</i>	156
<i>Românizarea</i>	175
<i>Sârbizarea și vlahizarea</i>	177
<i>Sârbizarea</i>	182
Sârbizarea și asimilarea românilor (vlahilor) pe calea armatei, administrației, școlii și bisericii	194

Respect pentru oamenii și căștile

<i>Sârbizarea și asimilarea pe calea armatei</i>	195
<i>Sârbizarea și asimilarea pe calea administrației</i>	198
<i>Sârbizarea și asimilarea pe calea școlii</i>	225
<i>Sârbizarea și asimilarea pe calea bisericii</i>	234
DOSARUL DOCUMENTELOR	258
OARE ESTE LIMBA MATERNĂ A ROMÂNILOR (VLAHILOR) DIN SERBIA	
DE RĂSĂRIT LIMBA „VLAHĂ“?	295
Ce scriu cercetătorii sârbi și străini despre graiurile românilor (vlahilor)	
din Serbia de Răsărit	298
Ortografii neadecvate ale graiurilor românești din Serbia Estică	321
<i>Ortografia</i>	326
Etnologii iugoslavi nu conduc graiurile românești (vlahe) din Serbia estică	350
Influența graiurilor românești (vlahe) asupra graiurilor prizreno-timocean	
și kosovo-resavean	363
<i>Influența graiurilor românești (vlahe) asupra graiului prizreno-timocean</i>	364
<i>Influența graiurilor românești (vlahe) asupra graiului kosovo-resavean</i>	370
TABELE	373
DESPRE RECENZAREA ROMÂNILOR (VLAHILOR) DIN SERBIA ESTICĂ	387
De la primele menționări până la tefterele recensămintelor turcești	387
De la tefterele recensămintelor turcești până la așa-zisul recensământ	
al lui Najperg	389
De la recensământul haraciului din regiunile Krajina și Ključ din 1740/41	
până la recensământul din 1839	393
Recensământul populației din anii 1846, 1850 și 1859	400
Recensământul populației din anul 1866	401
Recensământul populației din anul 1884 până 1910	402
Recensământul populației din anii 1921 și 1931	407
Recensământul populației din anul 1948 până în 2011	418
Județul Braničevo 1948	426
Județul Pomoravlie 1948	427
Județul Bor 1948	427
Județul Zaječar 1948	428
Județul Braničevo 1953	429
Județul Pomoravlie 1953	430
Județul Bor 1953	431
Județul Zaječar 1953	431
Județul Braničevo 1961	436
Județul Pomoravlie 1961	436
Județul Bor 1961	437
Județul Zaječar 1961	437
Județul Braničevo 1971	441
Județul Pomoravlie 1971	442
Județul Bor 1971	442
Județul Zaječar 1971	443

Respect pentru oamenii și cărți

Județul Braničevo 1981	444
Județul Pomoravlie 1981	445
Județul Bor 1981	445
Județul Zaječar 1981	446
Județul Braničevo 1991	447
Județul Pomoravlie 1991	448
Județul Bor 1991	448
Județul Zaječar 1991	449
Județul Braničevo 2002	450
Județul Pomoravlie 2002	452
Județul Bor 2002	453
Județul Zaječar 2002	455
Județul Braničevo 2011	456
Județul Pomoravlie 2011	458
Județul Bor 2011	458
Județul Zaječar 2011	460
Prezentarea tabelară a localităților românești (vlahe) cu populația recenzată de origine română (vlahă) în județul Braničevo în 2011	462
Prezentarea tabelară a localităților românești (vlahe) cu populația recenzată de origine română (vlahă) în județul Pomorava în 2011	464
Prezentarea tabelară a localităților românești (vlahe) cu populația recenzată de origine română (vlahă) în județul Bor în 2011	465
Prezentarea tabelară a localităților românești (vlahe) cu populația recenzată de origine română (vlahă) în județul Zaječar în 2011	467
<i>Veliki Jasenovac</i> – Români 1921 și români și vlasii 2011	469
<i>Gradskovo</i> – Români 1921 și români și vlasii 2011	469
<i>Halovo</i> – Români 1921 și români și vlasii 2011	470
<i>Zlot</i> – Români 1921 și români și vlasii 2011	470
<i>Podgorac</i> – Români 1921 și români și vlasii 2011	470
<i>Neresnica</i> – Români 1921 și români și vlasii 2011	470
<i>Ranovac</i> – Români 1921 și români și vlasii 2011	470
<i>Rudna Glava</i> – Români 1921 și români și vlasii 2011	470
<i>Laznica</i> – Români 1921 și români și vlasii 2011	470
<i>Isakovo</i> – Români 1921 și români și vlasii 2011	471
<i>Jasikovo</i> – Români 1921 și români și vlasii 2011	471
<i>Beljajka</i> – Români 1921 și români și vlasii 2011	471
Tabelul lui Draškić I	472
Tabelul lui Draškić II	472
CARE SUNT ȘANSELE	473
THE OUTLOOK	475
WIE SIND DIE CHANCEN	477
QUELLES SONT LES PERSPECTIVES	479
IZVOARE ȘI BIBLIOGRAFIA	481
RECENZIA DR. ANNEMARIE SORESCU-MARINKOVIĆ	511

DESPRE ORIGINEA ȘI PATRIA ROMÂNILOR (VLAHILOR)

„De unde deci cu acel grai și având obiceiuri de ale romanilor, au ajuns în această țară și s-au așezat aici cu locuințele, nici pe altul nu l-am auzit spunând ceva lămurit, nici eu însumi nu mă pot pronunța cum au fost aduși cu locuințele în aceste locuri.“

Laonic Chalcocondil (sec. XV)
„Expuneri istorice“

Despre originea, adică apariția românilor (vlahilor), timp de veacuri se pun întrebări și tot de atât de mult timp se dau răspunsuri care se pot rezuma la două enunțuri contradictorii. Pe scurt, unii aduc argumente că românii (vlahii) au apărut la sud de Dunăre, iar alții că au apărut la nord de Dunăre. În afară de aceștia, există scriitori, într-un număr mic, e adevărat, dar acest lucru nu implică faptul că însemnătatea lor e mai redusă, care afirmă că originea, respectiv că apariția acestui popor balcanic a avut loc în același timp și la nord și la sud de Dunăre. O să expun în linii mari scriitorii reprezentativi și pentru o teorie și pentru cealaltă, și desigur că o să amintesc și de cei mai puțin numeroși care nu sunt de acord cu multe dintre argumentele celor din cele două tabere opuse. Despre problematica originii și a continuității acestui popor romanizat de pe teritoriul României estice voi aduce argumentele proprii care sunt în favoarea acelor scriitori care susțin teza că românii au apărut pe întreg teritoriul balcanic, sau, mai exact, pe teritoriul care se întinde de la Haemusul antic (*Haemus mons*), până la înălțimile Carpaților (*Καρπάτης ὄρος*) sau, mai exact, în întreaga zonă care nu a fost niciodată sub influența nemijlocită a culturii grecești.

Pentru a prezenta cât mai exhaustiv posibil și, cel mai credibil, sper, toate teoriile, mă voi folosi de izvoarele istorice scrise și publicate până acum și de materiale culturale din descoperirile arheologice până în prezent care au și cea mai mică legătură cu tema aleasă. Îmi vor fi de ajutor studiile diferiților scriitori din domeniile istoriei, lingvisticii și antropologiei fizice care în lucrările lor s-au ocupat sau măcar au atins originea și continuitatea românilor, ca și materialele publicate privind studiile onomasticii toponimelor, mai ales din regiunea Timoc – Osogovo – Șar. Ținând cont de faptul că spațiul de desfășurare pentru o temă de o asemenea importanță, pe care o dezbatem în acest studiu, cantitatea de material prezentată va fi adusă la o măsură rezonabilă, cu toate acestea, în mod sigur nu va fi în dauna presupunerilor și concluziilor. Prin aceasta, încercarea mea legată de lectura istorică este ca aceasta să nu fie „otrăvită de ideologie și împovărată de interese particulare“, iar pentru a

scrie despre procesele îndelungate mă voi „folosi de limba contemporană, și de sistemul actual de cunoștințe“, dar nu ca să interpretez și prin urmare să ajung la concluzii „în concordanță cu relațiile și procesele de moment“ ale societății contemporane, așa cum cred unii antropologi că se face în procesul scrierii istoriei³. Mă voi strădui, în special, să nu trag concluziile „în concordanță cu relațiile și procesele de moment“ ale societății politizate sârbești.

Istoricii și filosofii moderni și contemporani despre originea și patria românilor (vlahilor)

Sibianul *Johannes Tröster*, autorul lucrării *Das ist die neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen* (1666), a fost convins de faptul că „românii care locuiesc în prezent în Țara Românească, Moldova și în munții din Transilvania nu sunt numai descendenții legilor de apărare romane; ... după origine, ei sunt cei mai nobili dintre romani, cei mai vechi locuitori ai acestor țări“ (*aber ihrem herkommen, nach sind sie die edlen Römer, die ältesten Bewohner dieses Landes*). Tröster este primul scriitor care și-a întărit constatarea cu elemente din domeniul etnografiei: portul, în primul rând, opincile, obiceiurile funerare și jocurile populare, toate de origine romane, păstrate în continuare de către români⁴. Asemănarea portului popular românesc cu cel dacic de pe Coloana lui Traian, numeroasele înscrisuri și monumentele de piatră care încă se mai găsesc în Transilvania, au oferit în secolul XVII unui alt sibian, *Valentin Frank von Frankenstein*, dovezi evidente că românii sunt descendenții direcți ai cetățenilor romani, strămutaților *existimamus tamen, variores esse illam sententiam qua statutur, e colonis eos Romanis; Trajani imperatoris ... supermanisse: sicuti idem, Romae columna Trajana et in Transilvania, multae Romanae inscriptiones et monumenta lapidea testantur*). Conform părerii lui, dintre locuitorii Transilvaniei „cei mai vechi sunt românii, care s-au numit în latină demult romani/români“⁵.

În lucrarea sa publicată în 1667, *Origines et occasus Transsilvanorum*, *L. Töppelt*, pe baza studierii scriitorilor antici și umaniști care s-au ocupat de problematica originii poporului român, concluzionează că românii sunt descendenții romanilor (*Atque istorum Romanorum reliquias esse Valachos et Moldavos certum esse*)⁶.

După scriitorii enunțați, la Amsterdam, în anul 1666, apare lucrarea lui *Johannes Lucius*, care a avut o mare contribuție în rezolvarea problematicii originii și a conti-

³ Saša Nedeljković, *Contribuții la studiul identității românilor din Bor dintr-o perspectivă antropologică (Prilog za proučavanje identiteta Vlaha u Boru u antropološkoj perspektivi)*, în: *Dobro je za mišljenje, ali je komplikovano za jelo: Nedovoljno jasni pojmovi i pojave našeg zavičaja, tumačeni iz ugla etnologije i antropologije*, Bor 2013, 113-134.

⁴ C. Göllner, *Mărturii ale umaniștilor sași despre continuitatea și unitatea politică a poporului român*, în: *Apilum*, VII, 1969, 80-81.

⁵ V. Franck von Frankenstein, *Breviculus Originum Nationum et praecipue Saxonicae in Transsilvania*, 1666, 21-22; C. Göllner, *op. cit.*, 81.

⁶ G. Togan, *Zur Frage der Herkunft und Sprache der Rumänen bei Laurentius Toppeltinus*, în: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, XI, 1968, nr. 2, 55-58.

Respect pentru oameni și cărți

nuității românilor⁷. Cunoscând istoria apariției Daciei lui Traian de la începutul secolului II și părăsirea ei în cea de-a doua jumătate a secolului III, de către Aurelian, când pe malul drept al Dunării, în provincia Moesia Superior, s-a format noua provincie Dacia Nova (*Dacia Ripensis* și *Dacia Mediterranea*), Lucius ajunge la concluzia că românii din prezent nu s-au putut forma pe partea stângă a Dunării, mai exact că nu sunt rezultatul amestecului dacilor cu coloniștii romani, ci au trecut, mai târziu, pe malul stâng al Dunării, amestecați cu bulgarii. La sfârșitul secolului XVII, *Lisznyai Kóvács Pál*, de origine secui, menționează că, în Dacia lui Traian, s-a format un popor nou, ca urmare a amestecării imigranților romani cu dacii autohtoni⁸. De asemenea, un autor anonim în lucrarea publicată în anul 1697, *De origine, conditione, religione gentis Valachicae*, a subliniat că generalii romani nu au fost retrași de către împăratul Gallienus, ci au rămas pe teritoriul Daciei, și din limba acestora, amestecată cu cea a dacilor autohtoni, s-a format limba română⁹.

În anul 1740, istoricul maghiar *Andras Huszti* a afirmat că „niciun popor nu are o limbă atât de apropiată de latina veche precum poporul român, ceea ce este un semn sigur, care nu poate induce în eroare, că aceia din Transilvania sunt descendenții imigranților romani”¹⁰.

Apoi l-a amintit pe *Ioan Thunmann*, profesor cunoscut de la Universitatea Hallam, care datorită influenței indirecte a unui student al acestei universități, aromânul Konstantin Hadži Čehanj din Moskopolje, a studiat izvoarele bizantine la care avea acces și a urmat prima sa lucrare publicată în 1774 la Leipzig care a atras interesul lumii academice pentru originea poporului român. Acest istoric și filolog spune într-o lucrare privind istoria popoarelor Europei estice: „Românii de pe această parte a Dunării (malul stâng – S.G.) sunt frații celor din Macedonia, descendenții tracilor care sub denumirea de geți și daci, au avut un rol foarte important... Sub stăpânirea romanilor au adoptat limba și obiceiurile romane și când, sub guvernarea lui Caracalla au primit drepturi cetățenești, și-au luat denumirea de romani. Nu poate fi acceptabil faptul că Aurelian a transferat peste Dunăre toți locuitorii Daciei; fără îndoială că au rămas mulți într-o țară așa de mare și de deluroasă. Pe timpul năvălirilor vandalilor, goților, hunilor, gepizilor, slavilor, avarilor și bulgarilor, ei și-au găsit refugiu în munții lor... Năvălirea maghiarilor din 896 i-a găsit în Transilvania și în Ungaria, pe această parte a Dunării. Despre aceasta vorbește notarul regelui Bella IV, *Anonimus*, care merită toată atenția... Românii au locuit dintotdeauna și în Valahia și în Moldova unde pentru prima dată au sosit pe vremea lui Negru (Vodă) și Bogdan în secolele XIII-XIV”¹¹.

⁷ Ioannis Lucii, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami 1666, 284-286.

⁸ Nicolae Stoicescu, *O falsă problemă istorică – discontinuitatea poporului român pe teritoriul strămoșesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, 17.

⁹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 17.

¹⁰ A. Hiszti, *O és új Dácia, az az Erdélynek régi és mostani állapotjáról való Historia...*, Viena 1791, 135. Preluat de la: Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 18.

¹¹ Ioan Thunman, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig 1774, 240, 324, 360.

În istoria Transilvaniei din 1778, *Iosif Benkő* scrie: „Românii își trag originea din romanii pe care Traian și alți împărați i-au adus în Dacia“. Benkő este de acord că pe timpul părăsirii Daciei „o bună parte a romanilor a părăsit Dacia“, dar susține ideea că „o mulțime de romani au rămas alături de dacii autohtoni pe aceste meleaguri“ și s-au retras în munți. În afară de aceasta, Benkő acceptă că românii își trag originile și din locuitorii de la sud de Dunăre care, înmulțindu-se, „s-au extins spre nord, încetul cu încetul, ajungând la granița cu Podolia și Rusia și tot așa până în Transilvania“¹².

În anul 1780, la Viena a văzut lumina tiparului istoria Banatului timișorean scrisă de autorul italian *Francesco Griselini*. Impresionat de asemănarea limbii române cu italiana, el a acceptat faptul că acestea sunt doar „două dialecte ... ale aceleași limbi pe care poporul le-a folosit în același timp în Italia și Dacia“. Acest scriitor este impresionat și de starea în care se află „acești urmași ai unui popor vestit care stăpânesc concomitent și cu sabia și cu plugul“. El aduce și argumente etnografice vorbind despre sărbătorile românilor bănățeni de pe timpul secerișului și al culesului viilor. Pentru el, aceste sărbători sunt „foarte asemănătoare cu obiceiurile romanilor când celebrează sărbătorile agrare și bahice“¹³.

Rezolvarea problematicii originii, deci prin aceasta și a continuității românilor, l-a atras și pe *Franz Joseph Sulzer*, care în 1781 și-a publicat studiile la Viena¹⁴. În 1776, la invitația domnitorului Alexandru Ipsilanti, a sosit în Țara Românească. Și-a petrecut mulți ani în Ardeal, ca auditor, și astfel și-a însușit limba și obiceiurile românilor. În lucrările sale a prezentat toate manifestările vieții poporului român: istoria, geografia, etnografia, limba și literatura.

Studiind izvoarele latine despre strămutarea coloniștilor romani din Dacia Traiană pe malul drept al Dunării și îndreptându-și atenția înspre asemănările mari dintre limbile macedono-română și daco-română, Sulzer a enunțat teoria conform căreia ambele dialecte au putut apărea doar în Balcani. A ajuns la o asemenea concluzie doar pe baza izvoarelor istorice care nu menționează românii din Dacia lui Traian înainte de secolul XIII. Românii s-au stabilit în Transilvania după invazia maghiarilor ceea ce ar explica și lipsa de drepturi a acestora¹⁵. În al doilea rând, românii sunt credincioși ortodocși, credință pe care au putut-o îmbrățișa numai pe teritoriile la sud de Dunăre și nu între catolicii sau protestanții de pe malul stâng al Dunării¹⁶. Ca o dovadă a acestei ipoteze, Sulzer menționează că în limba daco-română este ob-

¹² Iosephus Benkő, *Transilvania sive magnus Transsilvaniae Principatus*, I, Vindobonae 1778, 474, 476-478.

¹³ Fr. Griselini, *Geschichte der Temescher Banates*, Viena 1780; cf. „Țara Bîrsei”, 1936, 413-414.

¹⁴ Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens, im Zusammenhange des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte*, Wien 1781, mai ales vol. II, §§ 101-114.

¹⁵ Ipoteza conform căreia românii sunt lipsiți de drepturi, întrucât au sosit după unguri, este nefondată. De ce românii de pe teritoriul celui de-al doilea țarat bulgar, ai cărui întemeietori au fost, s-ar fi mutat pe teritoriul unguresc ca să devină robi fără niciun fel de drepturi? Cred că s-a întâmplat invers: românii, cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei, au fost învinși în luptă și transformați în slugile ungarilor mai puternici. Câteva decenii mai târziu scrie despre aceasta Fredericus Phleps, în *De Valachorum origine dissertatio*, Cibinii 1829, 23.

¹⁶ A. Mureșanu, în: „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, 1846, 236-240. Preluat de la Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 26.

Respect pentru oameni și cărți

servată o influență puternică a limbilor slave și că de aceea limba română a putut evolua pe teritoriul balcanic unde slavii au venit în contact cu popoarele vorbitoare de latină, ceea ce nu se poate spune și despre Ardeal. Ca urmare a tuturor celor enunțate, Sulzer concluzionează că românii au trecut în Dacia, pe malul stâng al Dunării, din țara Cuțovlahilor, în două etape: la sfârșitul secolului XII, sub presiunile exercitate de Isaac Angelos, mai exact pe timpul formării celui de-al doilea țarat bulgar, și la începutul secolului XIII, după năvălirile tătarilor din 1240, când țara cumanilor a fost părăsită de toți locuitorii ei. Sulzer, în argumentarea ipotezei sale, se întreabă: Dacă românii au locuit în tot acest timp în Dacia, de ce nu s-a păstrat denumirea de Dacia?

Câțiva ani după publicarea lucrării lui Sulzer descoperim din nou aceeași teorie la istoricul *I. Chr. Engel*, mai întâi în lucrarea *Comentatio*¹⁷, iar după aceea în *Geschichte*¹⁸, unde se menționează că imperatorul Aurelian, văzând că nu poate apăra Dacia de năvălirile goților, a retras romanii de pe teritoriul acesteia (soldați și locuitori ai provinciei) pe care i-a așezat în Mesia unde a întemeiat două noi Dacii, una, pe malul Dunării (*Dacia Ripensis*), iar cealaltă în partea continentală a Balcanilor (*Dacia Mediterranea*), unde descendenții acestei populații au suferit de pe urma slavilor, iar după aceea s-au aflat sub stăpânirea bulgarilor de pe Volga, care le-au impus denumirea lor (Woloch – Wolga). După puțin timp, bulgarii și-au extins stăpânirea și pe malul stâng al Dunării, supunând autorității lor Țara Românească, Banatul și Transilvania. Unul dintre regii lor, și anume Krum, a început strămutarea unui număr mare de familii românești, și „uite că prin aceasta a învățat acest popor care este drumul spre vechea patrie“. Diferența dintre Sulzer și Engel este că ultimul a legat migrația românilor pe malul stâng de secolul VIII, mai exact de anii 811-813, de aceea ei ar fi fost în Ardeal imigranți mai vechi decât ungurii și sașii¹⁹.

La părerile lui Sulzer și Engel, conform cărora românii nu au putut dobândi elementul slav care a putut fi încrustat în formarea poporului român, deoarece Transilvania nu a fost niciodată locuită de slavi, a reacționat *Paul Ioseph Schafarik* care în general a fost de acord cu Thunman, și împotriva lui Engel, despre a cărui părere susține că este „neîntemeiată din punct de vedere istoric“. Prin studiile sale, Schafarik a scos la lumină multe denumiri slave din Transilvania. Lucrarea sa este consolidată și de mărturiile scriitorilor bizantini că și Transilvania și malul drept al Dunării au fost locuite de slavi în secolul V e.n. Părerea acestui slavist, susținută și de alți savanți, este că: „aceste două încrengături de triburi românești, atât cea de peste Dunăre, cât și cea de pe această parte a fluviului, au origini asemănătoare, ținând cont că au existat în același timp cu amestecul tracilor, slavilor și romanilor; din secolul VII până în secolul X ele împânzeau munții Daciei, Albaniei, Macedoniei, Tesaliei etc., iar când vremurile s-au liniștit, au populat și teritoriile apropiate“²⁰. Schafarik

¹⁷ I. Chr. Engel, *Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium et origine Valachorum*, Vindobonae, 1794.

¹⁸ I. Chr. Engel, *Geschichte der Moldau und Valachei*, Halle, 1804.

¹⁹ A. D. Xenopol, *Teoria lui Rösler: Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, București 1998, 9.

²⁰ Paul Ioseph Schafarik, *Slavische Alterthümer, Deutsche von Mosig von Achrenfeld*, Leipzig 1844, II, 205, n. 1.

Respectiv, nu indică un teritoriu exact pentru apariția poporului român, iar, în ceea ce privește marea asemănare dintre dialectele macedono-român și daco-român, susține că acestea au cunoscut o dezvoltare paralelă în timp, dar pe teritorii diferite.

În 1805, tânărul *Aleksandar I. Turgenjev* a trimis din Moscova mitropolitului *Stefan Stratimirović* o scrisoare în care îi pune acestuia întrebarea privind originea românilor. În acest mod, lui Turgenjev îi revine meritul dezbaterii mitropolitului despre originea românilor din scrisoarea de răspuns a acestuia, din 1806. După părerea lui Stratimirović, românii sunt indigenii din actuala Țara Românească și Ardeal; ei sunt descendenții direcți ai coloniștilor lui Traian în Dacia, asemănători italienilor, numai că în limba română au pătruns multe elemente provenite de la popoare străine, cele mai multe de la slavi. Conform opiniei lui Stratimirović, limba română este, alături de macedoromână și retoromână, asemănătoare cu italiana, și asta indică clar descendența directă a românilor din coloniștii lui Traian²¹. Stratimirović afirmă că: „istoricii buni, sau mai bine spus, mediocrii, cât și cei slabi, fiecare în parte ... spun că românii își trag originea din coloniștii pe care împăratul Traian i-a așezat în Dacia“ și continuă afirmând că este imposibil ca toți aceștia să fi fost retrași din Dacia Traiană, de unde au plecat armata, funcționarii și bogătașii, dar „cea mai mare parte a populației“ a rămas²².

Controversa științifică privind originea românilor și aspirațiile naționale ale patrioților români, l-au provocat pe *Sava Popović Tekelija*, primul președinte al Patriei sârbești, să publice la Haille în 1823 dezbaterile despre care „se poate spune că și-a ratat în totalitate obiectivul“²³, deoarece a susținut că românii nu sunt descendenții direcți ai romanilor, ci, dimpotrivă, trib slav. Tekelija scrie: „până și numele a apărut la ordin, și nu prin sânge, așa că în denumirea *roman* descoperim ordinul împăratului roman, și nu rădăcina sau originea românilor din sânge roman“²⁴. Tekelija susține că denumirea de vlah nu este eticheta naționalității, ci a stării nomade, și asta slavă și nu romană, pentru că se știe că romanii nu au fost niciodată nomazi, și continuă: „tuturor popoarelor cărora le este dată denumirea de vlahi sau ceva asemănător li se atribuie parțial o origine slavă“²⁵. După Tekelija, romanii au impus vlahilor slavi limba lor, de unde a apărut amestecul de „slavo-italiană“, limba română actuală. Pe baza dezbaterii lui Tekelija, despre care se poate spune că „și-a ratat complet obiectivul“ s-a format teoria etnologilor și istoricilor sârbi conform căreia *vlahii sunt sârbi românizați*.

²¹ J. Radonić, *Scrisoarea lui A. I. Turgenjev către mitropolitul Stratimirović și răspunsul mitropolitului cu anexarea dezbaterii lui privind vlahii (Pismo A. I. Turgenjeva mitropolitu Stratimiroviću i odgovor mitropolitov s prilogom njegove rasprave o Vlasima)*, Letopis Matice srpske, knj. 223-228, sv. I-VI za godinu 1904, Novi Sad, 1904, 92.

²² Silviu Anuichi, *Mitropolitul Stefan Stratimirovici de Carloviț (1790-1836) despre valahi. Vechimea și statornicia poporului român*, în: „Bis. ort. română“, 1975, nr. 4-4, 419.

²³ J. Radonić, *op. cit.*, 74-75.

²⁴ Sava Tekelija, *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und es nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt von k. Rath v.*, Halle 1823, 70: „Durch Befehl also ist der Name aufgedrungen, und nicht durch Blut erworbt, folglich in den Namen Roman finden wir den Befehl des römischen Kaisers, und nicht die Wurzel, oder Abkunft des Walachen aus dem römischen geblüte“.

²⁵ Sava Tekelija, *op. cit.*, 56: „dass alle Völker, denen der Name Vlah gegeben worden und zum Theil gegeben wird, alle slawische Stämme sind“.

Respect pentru oamenii și cărți

De originea vlahilor s-au ocupat și întemeietorii filologiei slave, cum ar fi *Dobrovsky*, care a susținut multe aspecte ale teoriei lui Sulzer, astfel că, în 1814, a scris în acest context lui *Jernej Kopitar* următoarele: „ceea ce în vlahă nu este din română, este din greacă, slavă, chiar și din maghiară, turcă, iar, dacă nu este din niciuna din cele amintite, este din bulgară. Din Haemus vlahii s-au mutat în Bulgaria unde s-au extins, iar de aici peste Dunăre etc.”²⁶. În 1829, *Kopitar* a scris despre limba română în cel de-al patruzecilea volum al publicației *Wiener Jahrbücher der Literatur*, pentru ca mai târziu să fie interesat de problema ortografiei românești despre care a publicat un articol în cel de-al patruzeci și șaselea volum al publicației menționate. Acest articol a fost tradus de către Jovan Hadžić în *Сербскиѹ Прѣмонусѹ*, volumele 21-23 pentru anul 1830²⁷.

Contrar lui *Shafarik*, lingvistul și filologul *Franc Miklošič* nu a trecut facil peste asemănările mari dintre ambele dialecte românești, ci a tras concluzia că procesul apariției limbii române a început și în Dacia lui Traian și în Mezia și că procesul a fost sprijinit de transmutarea locuitorilor romani ai provinciei Dacia în Mezia de la sfârșitul secolului III. Deci, afirmă că romanii au fost în totalitate strămutați pe teritoriul Meziei pe timpul împăratului Aurelian, ca să se întrebe după aceea când și cum s-au întors și stabilit pe teritoriile pe care se află și astăzi. „Ni se pare că trebuie să căutăm cauza acestor evenimente în cucerirea țărilor balcanice de către slavi de la sfârșitul secolului V”²⁸. În același timp, trebuie să poziționăm și migrația vlahilor spre părțile nordice, deoarece, ținând cont că limba lor este asemănătoare, nu putem accepta că vlahii din Macedonia s-au dezvoltat separat de cei din Dacia”²⁹.

În 1860, talentatul istoric sas *Robert Roesler* a început studierea limbii române analizând textul *Anonimus* al regelui maghiar Bela, iar apoi și elementele turcești din limba română, scriind despre geți, daci etc. În 1871³⁰ a publicat la Leipzig lucrări importante care au stârnit controverse puternice în legătură cu originea românilor. Pentru mine este interesantă cea de-a treia secțiune din lucrarea sa *Die Wolmsitze der Romänen im Mittelalter* unde scormonește prin izvoare după informații credibile privind romanii din Dacia din perioada medievală, dar nu le descoperă decât pe cele de la începutul secolului XIII. Consideră că nu are altă cale decât să accepte în totalitate datele din mai multe izvoare precum că în anul 271, împăratul Aurelian,

²⁶ J. Radonić, *op. cit.*, 74-75.

²⁷ *Ibidem*, 74.

²⁸ La jumătatea secolului V sunt cunoscute atacurile hunilor, apoi ale neastâmpăraților ostrogoți, heruli, langobarzi, gepizi și ale altor triburi asupra Balcanilor. Protobulgarii apar în izvoare ca atacând Balcanii în anul 517. Știm că înainte de 531-533 slavii nu perturbă granițele Romaniei/Bizanțului la Dunărea de Jos, de aceea considerăm că slavii nu au existat în Mezia înainte de al doilea/treilea deceniu al secolului VI. Primul și cel mai cunoscut val de slavi care au intrat în Iliria și au pătruns până la Drača a fost în anul 548, pe Dunărea centrală din direcția Panoniei (*Procopii BG*, III 29, 423.8/10; *Izvoarele bizantine pentru istoria popoarelor Iugoslaviei (Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije)* I, 38). Conform acestora, țările balcanice nu au putut fi cucerite de slavi pe parcursul secolului V și se presupune că din această cauză, daco-romanii s-au înapoiat în Dacia Traiană pe care, conform părerii lui Miklošič, o părăsiseră la sfârșitul secolului III.

²⁹ Franz Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumanischen*, Viena, 1862.

³⁰ Robert Roesler, *Romanische Studien, Untersuchungen zur älteren Geschichte Romaeniens*, Leipzig, 1871.

Respe în fața pericolului reprezentat de goți, a strămutat pe malul drept al Dunării administrația romană și întregul aparat militar³¹.

Roesler descoperă cele mai vechi izvoare privind romanii în Balcani în lucrarea lui Theophylact Simocatta din secolul VII (ῥετόρνα) și apoi în cea a lui Teofan din secolul IX (τόρνα τόρνα φράτρε), iar cea mai veche menționare a vlahilor a aflat-o în lucrarea lui Kedrin din 976, iar după aceea știrile despre vlahi se înmulțesc până în anul 1186 când aceștia au ajuns la o asemenea putere încât au avut rol important în crearea Celui de-al doilea țarat bulgar prin dinastia Asineștilor. Însă, „forțați des să-și caute scăpare pe malul stâng al Dunării, vlahii nu au întârziat să se convingă de avantajele pe care li le ofereau câmpiile întinse ale Munteniei pentru păstorit, astfel că, mai multe familii, mai multe comunități rurale, au ales rapid să se așeze pe malul stâng al fluviului ca să scape de jefuirile și războiul care domneau în fosta lor țară³². Deci, pe timpul războaielor cu romeii, vlahii încep, după părerea lui Roesler, să treacă pe malul drept al Dunării, prin aceasta interpretându-se totodată și faptul că ei de abia la începutul secolului XIII sunt menționați la nord de Dunăre. El întărește cele afirmate cu elementele limbii, și mai ales cu toponime din Ardeal păstrate și în prezent. Roesler susține că nu există elemente germane în limbă în ciuda faptului că goții au stăpânit Dacia³³, de asemenea nu există nici urmă de pecenegă și cumană în limba română, iar influența limbii maghiare este minoră. În același timp se observă influența puternică a paleoslavei, ceea ce indică faptul că originea limbii române trebuie căutată la sud de Dunăre. În favoarea acestei afirmații este și mulțimea de cuvinte grecești și armene. Ținând cont de toate acestea, actualii români, după părerea lui Roesler, s-au format nu la nord de Dunăre, ci la sudul fluviului în Peninsula Balcanică, în legătură strânsă cu slavii sudici, romeii și armenii. Roesler nu descoperă nici o localitate care să păstreze denumirea ei inițială romană pe teritoriul Ardealului, cândva Dacia, și parțial în Banat, și nici pe teritoriul Valahiei și Moldovei, ceea ce ar indica în mod sigur, dacă ar exista, continuitatea populației românești (vlahe). În secțiunea *Die Dacier*, Roesler a scris superficial despre colonizarea romană, dar a intuit adevărul, mai exact că Dacia a fost colonizată în cea mai mare parte cu traci, gali, iliri etc. romanizați și mai puțin cu italieni.

Teoria lui Roesler, privind originea românilor din vechea Mezie și migrarea lor de mai târziu în Țara Românească și Ardeal, a stârnit senzație în cercurile științifice, totuși, importanți cercetători ai vremii, cum ar fi Leopold von Ranke și Theodor Mommsen, și-au păstrat vechea părere că Dacia a fost slab populată și exclusiv de către daci, de aceea romanizarea dacilor s-a desfășurat rapid. Din cauza conotațiilor politice, teoria lui Roesler a fost extrem de agreată de maghiari și sași, chiar dacă în cea de-a patra secțiune a lucrării sale *Die Anfänge der Ungaren und der Anonyme Notar*, autorul a renunțat la izvorul preferat al patrioților maghiari.

³¹ Izvoarele care vorbesc despre retragerea totală a coloniștilor și dacilor romanizați sunt: *Flavius Vopiscus* în *Vita Aureliani*, de la începutul secolului IV, *Eutropius* din secolul IV, în lucrarea *Breviarium historiae Romanae*, *Sextus Rufus*, *Jordanes* din secolul VI, în istoria lumii *De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum seu de regnorum et temporum successionem*, *Malala* în lucrarea *Χρονογραφία* din secolul VI, *Georgie Sinkelos* în lucrarea *Ἐκλογή χρονογραφας* de la începutul secolului IX și *Suidas* în dicționarul lui *Δακία* din secolul X.

³² Robert Roesler, *op. cit.*, 117.

³³ *Ibidem*, 123.

Respect pentru oameni și țări

Contra ipotezei lui Roesler a scris *Julijus Jung*, profesor la Universitatea din Praga, în lucrarea *Die Anfänge der Romänen in Zeitschrift für Österreichische Gymn.* 1876 cu care a avut mai puțin succes, ca după aceea să devină cunoscut cu o lucrare mult mai amplă publicată la Innsbruck în anul 1877, în care a prezentat romanizarea și dezvoltarea acesteia în Dacia și a comparat aceasta cu același proces din provinciile dunărene³⁴.

Câțiva ani înainte de Jung, la teoria lui Roesler a reacționat *Wilhelm Tomaschek*, profesor la Universitatea din Gratz. Criticând teoria, afirmă că leagănul daco-romanilor trebuie căutat în Ardeal (Dacia), iar al macedo-românilor în Balcani printre beșii romanizați, și că, datorită asemănărilor dintre dialectele lor, nu trebuie cu orice preț căutați într-un singur loc³⁵. În prezentarea lucrărilor lui Jung, Tomaschek³⁶ a abandonat ideile lui anterioare despre continuitatea existenței daco-românilor în Dacia și despre dezvoltarea separată a dialectelor daco-român și macedonian-român, și, de asemenea, și părerea lui de dinainte prin care afirma că elementele armene din limba română provin de la coloniștii de origine iliră. Conform lui Tomaschek, tracia au folosit un dialect iranian, iar ilira este înrudită cu latina etruscă, mai exact face parte din încrângătura limbilor greco-pelege. „Cea mai importantă trăsătură sintactică a limbii ilirice (armene) este articolul hotărât care a pătruns în limba vecinilor romani, iar prin aceștia a ajuns și la slavii bulgari“. În conformitate cu acestea, Tomaschek vede leagănul românilor în teritoriile centrale ale Balcanilor, unde s-a consolidat temeinic romanizarea în secolele V și VI, de unde o parte a tribului beșilor, de traci romanizați, a pornit spre Helada, pe timpul atacurilor bulgarilor asupra localităților lor, iar o altă parte spre nord-est peste Dunăre.

Tomaschek interpretează marea asemănare care indică teritoriul și perioada comună apariției lor, lucru în opoziție cu teoria lui, în felul următor: „S-au format pe aceleași baze ale existenței populației, chiar dacă romanizarea a trebuit să se realizeze în zone delimitate teritorial, în Dacia Traiană, ca și în zonele centrale tracice, desfășurându-se însă sub auspicii similare, cel puțin în ceea ce privește limba și viața locuitorilor“³⁷.

Tomaschek a atins problema originii vlahilor în dezbaterile sa, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, publicată în 1887 la Viena, unde menționează: „Expresiile bisericesti din limba română amintesc de existența anterioară de la sud, și mai mult, anumite expresii privind dări în natură au trăsături caracteristice din epoca lui Comnen“³⁸, afirmații prin care, din nou, susține teoria originii românilor din beșii romanizați.

³⁴ Julius Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, Innsbruck 1877, 239, n. 2. Jung alături de lucrările menționate a publicat și: *Die Anfänge der Romaenen in Zeitschrift für Oester. Gymn.* 1876 și *Die romanischen Landschaften der roemischen Reichs*, Innsbruck 1881, 314-381.

³⁵ Wilhelm Tomaschek, *Zeitschrift für Österreich. Gymnasien*, 1872, 141-157.

³⁶ *Ibidem*, 445-453.

³⁷ Wilhelm Tomaschek, *Über Brumalia und Rosalia, nebst Bemerkungen über den besischen Volksstamm*, Viena, 1869. Citatul e preluat din lucrarea lui Jos. Lad. Pič, *Übbstammung der Rumänen*, Leipzig, 1880, 11-12.

³⁸ Wilhelm Tomaschek, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, Viena, 1887, 15: „Noch jetzt erinnern die kirchlichen Ausdrücke der wlachischen Sprache an die vormalige Heimat im Süden, ja die Ausdrücke für die einzelnen Abgaben und Naturalleistungen tragen direct den Charakter der Komnenen-Zeit“.

Respectiv Ziaristul și statisticianul austriac, *Hermann Ignaz Bidermann*, profesor la universitățile din Pesta, Innsbruck și Graz, propune o nouă teorie conform căreia românii, atât aceia din Dacia, cât și cei din Macedonia, au apărut în Balcani, dar nu din traci romanizați, ci dintr-un element celtico-ligurian, care a fost numeros în Balcani; diferite încrângături ale acestui trib s-au răspândit mai târziu pe aceste teritorii³⁹.

După ce am enunțat ipoteza lui *Jung* conform căreia „masa dacilor, care nu a avut beneficii, ci numai neajunsuri de pe urma stăpânirii romane, și care a rămas să trăiască, plătind impozite noilor stăpâni, identice cu cele plătite în trecut, în memoria acestora nerămânând nimic altceva din epoca romană decât dialectele, părinții limbii române actuale”⁴⁰, apare ca potrivnică teoriilor lui *Gaston Paris* (filolog și lingvist francez, specialist în literatura franceză din Evul Mediu și bun cunoscător al limbii române, de altfel profesor la College de France),⁴¹ *Johann Heinrich Schwicker* (scriitor și pedagog german)⁴² și *C. de la Berge*⁴³.

Amintesc aici și de lingvistul maghiar, profesor la universitate și membru al Academiei de științe a Ungariei, *Pál Hunfalvy*, care, în lucrarea sa publicată la Viena în anul 1877, în câteva propoziții, scrie următoarele: cu ocazia imigrării ungarilor pe teritoriul actualei Ungarii, ei au dat numai peste slavi, care au dispărut după aceea, ei fiind absorbiți de către români. De altfel, românii au imigrat în Transilvania și Ungaria mult mai târziu. Rutenii, spune Hunfalvy, nu au putut ajunge în țările ungu-rești, decât eventual după dinastia Rurik. Sârbii existau în Ungaria încă din timpul migrației lor în Europa centrală, dar nu au prosperat în această țară până la cuceririle turcești ale Peninsulei Balcanice. Același lucru s-a întâmplat și cu slavii al căror număr în Ungaria s-a micșorat după războaiele husite. Germanii sunt în Ungaria de la o dată mai recentă. Concluzia este că slavii sunt singurii care se pot controversa cu ungerii încă din vremea imigrării acestora, dar, întrucât au dispărut în mijlocul românilor, care, așa cum prezintă Hunfalvy, au venit mai târziu, ungerii sunt din punct de vedere al drepturilor legale singurii stăpâni ai țării în care locuiesc împreună cu alte popoare⁴⁴.

Referitor la aceeași problemă, *Iosif Ladislau Pič*, istoric ceh și profesor la Universitatea din Praga, a publicat o carte la Leipzig în 1880⁴⁵. În ea demonstrează că în perioada medievală timpurie nu existau vlahi în partea dunăreană a Bulgariei și de aceea nu au avut importanță în formarea Celui de-al doilea țarat bulgar la sfârșitul secolului XII, așa cum afirmă Roesler.

Luând în considerare cronică *Miracula sancti Demetri*, Pič susține că la sfârșitul secolului VII, tracii romanizați sub presiunea puternică a slavilor, au părăsit teritoriile întinse ale Meziei. De aceea, o mulțime de locuitori romanizați au străpuns gra-

³⁹ Hermann Ignaz Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbeitung in Österreich*, Graz, 1877.

⁴⁰ A. D. Xenopol, *op. cit.*, 14.

⁴¹ În publicația *Romania*, recueil consacré à l'étude des langues et des littératures Romanes, 7-ème année 1878, p. 608 et suiv.

⁴² Das Ausland, *Ueberschau der neuesten Forschungen auf dem Gebiet der Natur-Erd-und Völkerkunde*, Stuttgart 1877, no. 39, 1878, no. 10 i 1879, no. 12 i 15.

⁴³ C. de la Berge, *Essai sur le règne de Trajan*, Paris 1877, 48.

⁴⁴ Paul Hunfalvy, *Einographie Ungarn's übertragen*, Viena, 1877.

⁴⁵ Iosif Ladislau Pič, *Über die Abstammung der Rumänen*, Leipzig, 1880.